

6. A nemzetállam realitás

Kant és Acton után felvetődik a kérdés, hogy ha a nacionalizmus deformációnak tekinthető, és nem alkalmas sem a szabadság, sem pedig a béke állapotának megteremtésére, akkor hogyan képezheti mégis a modern liberális állam morálisan elfogadható alapját. Mill felfogása legalábbis korrekcióra szorul, és ezt a korrekció jelenik meg Henry Sigdwicknél.

Millhez hasonlóan Sigdwick szerint is szükséges az állam polgárainak olyan összetartozás-érzése, amely azt eredményezi, hogy egy nemzetnek tartják magukat.⁵¹ Azok az államok, amelyekben ez hiányzik, példaként az Osztrák–Magyar Monarchiát említi, kevésbé stabilak. A szoros egységbe tömörülő társadalom belső kohéziójához főként a közös eredet hite, a közös nyelv és irodalom, a közös történelmi hagyományok iránt érzett büszkeség, a közös társadalmi szokások megléte és a vallás tartozik, s ezeket esszenciálisnak tartja saját nemzetállam-konceptiójában. Ugyanakkor Milltől eltérően nemcsak azt látja, hogy a felsoroltak nem mindegyikének szükséges jelen lennie az adott ország polgárainak összetartozás-érzésében, hanem azt is, hogy adott esetben az egyes tényezőknek ellentétes hatásuk is lehet, valamint a lista további tényezőkkel is kiegészíthető. Ám ha a nemzeti érzés egyes elemeinek együttes megléte nem feltétlenül erősíti egymást, akkor egy, a Mill által megfogalmazottól némiképp eltérő biztos pontra van szüksége a modern államnak, és ezt Sigdwicknek kell megadnia. Ezzé a ponttá nála maga az állam válik.

Sigdwick is abban látja a kérdés lényegét, hogy az emberekben kialakul az egymáshoz tartozás tudata, az a meggyőződés,

hogy egy testet alkotnak, ám ez nála abból a tényből ered, hogy egyazon kormány alá tartoznak. Az egymáshoz tartozás tudatának mértéke az emberek ebbéli meggyőződésének olyan formája, hogy ha a kormányukat háború vagy forradalom elpusztítaná, akkor is összetartoznának. A nemzetiség lényegének az embereket egy testté egyesítő összetartozás érzését tartja.

Egyetértésük tartalma azonban eltér Mill felfogásától. Sigdwick országának lakosai egyetértenek egyfajta ősiségben, valamint nyilvánvaló az uralmi szándékuk egy adott terület fölött. Vagyis a nemzeti egyetértés tartalmának egyik eleme a közös múlt valamilyen formája. Sigdwick nem differenciál, nem alakít ki morális szempontokat a közös múlt egyes elemeinek értékelésére. Ezt aligha teheti nemzeti egyetértés-konceptiójának másik eleme miatt. Ha ugyanis egyetértünk uralmi szándékunkban egy adott terület fölött, akkor a múlt minden közös elemére szükségünk lehet ezen egyetértés erősítésére az adott területre szintén igényt formálókkal szemben. Ezen egyetértés hordozója pedig az állam. Vagyis Sigdwick is alapvetően állami természetűnek tartja a nacionalizmust, hiszen az egymáshoz tartozás tudata a közös kormányzatból ered. Actontól eltérően azonban Sigdwick állama a nemzeti egyetértés kialakítója és fenntartója, míg Acton állama a hazaszeretet korábbi, ösztönszerű jellegét teszi morálissá törvényekkel, szabályokkal.

Ezzel magyarázható, hogy bár Sigdwicknek az egyének összetartozás-tudata alapján kellene értékelnie a nacionalizmust, az elszakadást mégis ellenzi. Ugyanakkor – minthogy nincs szüksége az összetartozás érzésének minden lehetséges elemére – a lokális sajátosságok megtartását az államhatalom decentralizációja révén általában helyesli. Ám annak általános szabályait, hogy milyen mértékben kell megőrizni vagy éppen eltörölni a lokális különbözőségeket, szerinte a törvény segítségével nem lehet megadni. Pusztán néhány általános megállapítást sorol fel, melyek segítségével az ilyen döntések meghozhatók.⁵² Ilyen például a helyzet konzerválásának jellemzésénél az az állítás, hogy a törvények rendszerének mint a társadalmi fejlődés következményének azon társadalom átlagszükségleteihez, hajlamaihoz, szokásaihoz kell illeszkednie, amelyben megszületik. De jól kivehető, hogy Sigdwick nem autonomista. A különbségek határait ott vonja meg, ahol a különbözőségekből egyazon or-

szágban eltérő törvények erednek. Szerinte az olyan országban, melynek egyes részeiben különféle törvények hatályosak, az elégedetlenség is fokozódhat, illetve más-más mértékű lehet, tehát a feszültség nyilvánvaló. Ha a törvények rendszerének illeszkednie kell a társadalom szükségleteihez, szokásaihoz, hajlamaihoz, s ezek esetleg nemzetileg részben különböznek egymástól, akkor aligha lehetnek jók a teljesen egységes törvények. A különféle törvényeket egy államon belül viszont veszélyesnek tartja. Az ellentmondást tehát nem oldja fel. Alighanem ez az oka, hogy Sigdwick ezekben az esetekben nem részletez semmiféle kifejezetten nemzeti sajátosságot.

Millhez hasonlóan az egységes nemzetállamot Sigdwick is a modern állam formájának tartja. De látja, hogy felfogása nem oldja meg a nemzeti konfliktusokat. Ezt be is vallja, állítva, hogy végső megoldást nem nyújt az érzelmekek és érdekek konfliktusára. Pusztán azt állítja, hogy a nemzetállam modern és stabil egység, s vitathatatlanul joga van az emberi lények jogi viszonyainak szabályozására a Föld területének egy részén. Sigdwick szerint a nacionalizmus egyszerűen aktuális. Az univerzális etika ugyan a jövő ideálja, ám túl keveset engedélyez a hazafias és a nemzeti érzés számára, és éppen ezért a jelenben olyan jelentős politikai erőként kell elismerni a nacionalizmust, amely hozzájárul a társadalmi jóléthez.

Sigdwick nem kísérli meg *per impossible* a nemzet morális értékének demonstrálását, hanem azzal érvel, hogy egy praktikus etikának meg kell hajolnia a nemzeti érzések ereje előtt a belátható jövőben.⁵³ Ebben a helyzetben azonban aligha állítható, hogy a nemzetállam – a liberális nemzetállamot is beleértve – garantálja különböző nemzetiségű polgárai szabadságát nemzeti sajátosságaik megőrzésére a többségi döntéshozattal szemben. Lényegében a praktikus erkölcsből következő elsődleges preferenciának a nemzetállam pozícióinak megtartása, illetve erősítése tekinthető. Sigdwicknél szintén szembekerül egymással a kanti univerzalizmus és a nacionális partikularizmus. Az egyik, illetve a másik mozgósító erejének összevetése alapján dönt praktikusságukról az állam jellegének megadásakor.

Sigdwick tehát néhány ponton módosítja ugyan Mill elképzelését, ám alapvetően nem változtat rajta. Elsőrendű szempontja az állam egysége és biztonsága a potenciális veszélyekkel szem-

ben.⁵⁴ John Rawls kritikája, hogy tudniillik az utilitárius morál megengedi a társadalom egyik része javának feláldozását a társadalom másik részének javáért, s ez morálisan elfogadhatatlan, vonatkoztatható az elmélet nemzeti részére is. Ugyanakkor szerintünk a rawls-i kritika alkalmazása az utilitarizmus értékrendjének nemzeti vonatkozásaira egy ponton kiegészítésre, módosításra szorul. Kérdéses ugyanis, mennyiben szolgálja a többség javát a kisebbség nemzeti sajátosságainak felszámolása. Nem zárható ki, hogy ebben a kérdésben a többség vélt java nem kell, hogy megfeleljen tényleges javának. Vagyis Mill és Sigdwick vonatkozásában nem feltétlenül biztos, hogy a homogén nemzetállam hatékonyabb, mint a különféle nemzetiségű polgárok állama, illetve hogy a homogenitásra törekvő nemzetállamok nemzetközi rendszere hatékonyabb, azaz jobban szolgálja a lehető legnagyobb számú polgárainak lehető legnagyobb javát, mint a nemzetileg is plurális államok nemzetközi rendszere. Rawls kritikájával összekapcsolva a fenti megállapítást: nemcsak morálisan elfogadhatatlan a nemzeti kisebbségek feláldozása a nemzeti többség érdekében, hanem az sem igazolható elégségesen, hogy ez a nemzeti többség tagjainak tényleges javát szolgálja, nem pedig csak vélt javát. Következésképpen az eljárás az utilitarista morál feltételeit sem teljesíti maradéktalanul.

Az e fejezetben elmondottak összegzéseként megállapítható, hogy a korai liberális nacionalizmus nem tudja megoldani a felvetett kérdést, sőt éppen a nacionalizmus kapcsán kerül ellentétbe saját individualista értékrendjével. A nemzeti kisebbségek jogai elsősorban azért nem kerülnek az emberi jogok közé, mert a kor gondolkodói az egyén nemzeti jogait nem tekintik emberi jogi természetűnek. A nacionalizmust olyan jellegűnek tartják, amely az emberi jogok hívei számára sem tartozik az emberi jogok közé. Értékrendje ugyanis lényegét tekintve nem áll sem univerzális, sem individuális elemekből. A nemzeti kérdés így olyan kérdéssé vált, melynek egyes elemei kapcsán kivétel tehető az emberi jogok egyetemes érvényessége alól. Ugyanakkor megjelenik a nemzeti identitás individuális értelmezése, de az

emberi jogi felfogáson kívül. A nacionalizmus szenvedély-jellegének kiemelése az utilitarista magyarázatot tette a liberális nacionalizmus befolyásosabb irányzatává. Ez egyben veszélyforrásként kezelte az állam polgárainak többféle nemzeti identitását. Ám az egyén kollektivitáshoz kapcsolása révén ez egy újabb kivételhez vezetett, ezért ebben a kérdésben az utilitarista morál alapelvei sem érvényesülhetnek maradéktalanul.

Minthogy azonban a kialakuló modern európai államok túlnyomó többsége nemzetállamként jön létre, maga a probléma nem válik parciális problémává. A nacionalizmus értékrendje az állam alapvető értékei közé sorolódik, s ezek közt az állam egyben a nemzet javának legfőbb intézményes képviselőjeként jelenik meg. Az állam nem pusztán polgárait képviseli, hanem a nemzetet is, azaz egyszerre kellene képviselnie azoknak az egyéneknek a javát, akik a polgárai, s a nemzet javát, amelyik képviselőjének tekinti magát. A kanti feszültség az egyes államok szintjén is megjelenik: minden államnak valamiféle választ kell adnia e kérdésre minden nemzeti vonatkozású döntésénél. Már az első viták kapcsán világossá vált, hogy a nemzet összetett jelenség. Az államnak azonban mindenképpen fel kell tennie, és meg kell válaszolnia a kérdést, hogy mi szolgálja saját nemzetének javát, s az miként illeszthető össze polgárai javával.

Ahhoz azonban, hogy erre a kérdésre egyetemes morális kritériumoknak megfelelő válasz szülessen, amely beilleszthető a liberális állam elvrendszerébe, azt az általános kérdést kellene megválaszolni, hogy mi is a nemzet java. Ám minthogy maga a jelenség az uralkodó felfogás szerint szemben áll az univerzális emberi nézőponttal, az a megoldás marad, hogy az egyes nemzetek javát kellene elgondolni a nemzet általános fogalmának segítségével. Ehhez azonban elsősorban a fogalmat alkotó elemeket szükséges számba venni. Ám, amint arra már az első viták kapcsán fény derült, sem a nemzet jellemzőinek teljes listáját, sem pedig a felsorolt elemek pontos kombinációját nem lehet összeállítani.

Ugyanakkor a nacionalizmusnak az emberi jogok hívei által hiányolt elemeit részben az egyetemes emberi jogok eszméjét el nem fogadó gondolkodók jellemzik, s persze nem az emberi jogok nézőpontjából. Kiderül, hogy a nemzet az emberi összetartozás valamiféle formája, ugyanakkor lényeges egyéni vonatko-

zásokkal bír. A nemzeti szabadság része az emberi szabadságnak, tehát aligha beszélhetünk szabadságról nemzeti szabadság nélkül. Továbbá a nemzeti hovatartozásnak vannak morális dimenziói, a kulturális sokszínűség érték, amely morális jelentőséggel is bír. A nemzet ugyanakkor a modernizáció eszköze, amely éppen a korábbi társadalmi szerkezet meghaladását teszi lehetővé.

A nemzet nyilvánvalóan összetett jelenség. Ugyanakkor feltehető a kérdés, hogy ha a nemzet jellemzőinek teljes listáját nem lehet megadni, vajon kialakítható-e egy olyan felfogás, amely lehetővé teszi a nemzet jellemzőinek változását, és nem teszi szükségessé a lista teljessé tételét. Amennyiben létezik ilyen felfogás, akkor azt a kérdést kell megválaszolni, hogy vajon a nacionalizmus egyes, az emberi jogok értékrendjéhez nem illeszthető elemei kizárják-e a nemzeti kérdés emberi jogi megfogalmazását. Ennek kapcsán pedig választ kell adni arra a kérdésre, hogy vannak-e olyan lényeges elemei a nacionalizmusnak, amelyek lehetővé teszik a kérdés emberi jogi megközelítését.